

Мукачівський державний університет

Гуманітарний факультет

Кафедра психології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

05 – Соціальні та поведінкові науки / 053 – Психологія

Тема: Психологічні особливості самореалізації молоді в
освітньому процесі

Студентки __2__ курсу __П-2м__ групи
спеціальності __053 Психологія__

Біша Х.В.

(прізвище та ініціали)

Керівник Воронова О.Ю.

(прізвище та ініціали)

Рецензент Соломка Е.Т.

Мукачево-2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ	7
1.1 Основні теоретичні підходи до поняття самореалізація	7
1.2 Рефлексія як механізм саморозвитку особистості юнацького віку	15
1.3 Особистісне становлення самореалізації молоді	21
Висновки до першого розділу.....	30
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ.....	32
2.1 Організаційні та процедурно-методичні засади дослідження.....	32
2.2 Аналіз та інтерпретація отриманих результатів	37
Висновки до другого розділу.....	45
РОЗДІЛ 3 ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД АКТИВІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ ЯК МЕХАНІЗМУ САМОРОЗВИТКУ МОЛОДІ.....	47
3.1 Теоретичне обґрунтування програми підвищення потенціалу професійної рефлексії як механізму саморозвитку молоді	47
3.2 Методичні рекомендації викладачам та практичним психологам закладів вищої освіти щодо розвитку професійної рефлексії як механізму саморозвитку молоді	70
ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	83
ДОДАТКИ	88

ВСТУП

Актуальність дослідження. За досить короткий час Україна зазнала докорінних змін та різних потрясінь. Вони торкнулися як політичних, економічних так і освітніх аспектів розвитку держави. Сьогодні трансформуються моделі міжнародних відносин, підходи до вирішення внутрішньополітичних завдань і досягнення економічного успіху. Змінюється світогляд і мотивація поведінки як окремих людей, так і цілих суспільств. Ці процеси вже відбилися на взаєминах поколінь; на умовах входження в суспільство нових поколінь; за мірою значущості молоді для розвитку держави й суспільства. Кожне покоління молоді має свої цінності та пріоритети, які формуються під впливом соціальних та політичних процесів. Сучасні соціально-економічні умови і процеси в Україні потребують нових поглядів щодо самореалізації молоді та її активної, позитивно спрямованої поведінки.

Проблема самореалізації багатогранна – її розглядали філософи, соціологи, психологи, педагоги. Особливої уваги її вивченню приділяли представники гуманістичної та екзистенціальної психології (А.Маслоу, Р.Мей, К.Роджерс, Е. Фром). А. Маслоу у своїх поглядах щодо даного поняття та у розумінні К. Роджерса щодо становлення особистості, прослідковується дещо спільне, а саме вони їх розглядають як споріднені категорії та виокремлюють ряд спільних для них ознак: самопізнання і саморозвиток, самоактуалізація, прийняття людиною себе, активацію позиції щодо діяльності, самоконтроль і самоповага, особистісне зростання.

Вітчизняні психологи досліджували самореалізацію з точки зору розвитку та становлення особистості, у взаємозв'язку із різними особистісними конструктами (цінностями, рефлексією, креативністю), у різних сферах самореалізації (у сім'ї, професії), у різних життєвих ситуаціях (ситуації життєвої кризи тощо). Різні аспекти самореалізації були предметом уваги багатьох дослідників, зокрема О.Г. Балла, Г.С. Батіщева, О.Ф. Бондаренка, М.Й. Боришевського, Е.В. Галажинського, Є.І. Головахи,

Л.А. Коростильової, Г.С. Костюка, О.О. Кроніка, О.М.Леонтєва, П.В.Лушина, С.Д.Максименко, В.Р.Мілявської, В.І.Муляр, В.Г. Панка, М.І. Пірен, В.А. Роменця, С.Л. Рубінштейна, О.П. Сергієнкової, Л.В. Соханя, Т.М.Титаренко.

Вченими висувались припущення, що саме рефлексія може бути ефективним механізмом (самореалізації) саморозвитку особистості (С. Кузікова, М. Савчин), оскільки від неї залежить успішність оволодіння і виконання людиною трудової діяльності (Б. Вульф, Е. Зеер). Дослідники інтерпретували рефлексію як механізм міжособистісного пізнання і організації взаємодії в складних, конфліктних ситуаціях, а також у процесі безперервного навчання дорослих людей (М. Аргайл, Г. Улунова); як механізм проектування життєвого шляху особистості (О. Гриньова) та розвитку ключових компетентностей фахівця в процесі корпоративного навчання (В. Помилуйко).

Дослідники розглядають самореалізацію як процес і як результат, як особистісну потребу, якість, найвищу точку розвитку. Разом із тим, таке розмаїття підходів не розкриває повною мірою як власне феномен так і психологічний зміст поняття, адже на сьогодні ще нема однозначного загальноприйнятого визначення терміну «самореалізація». Недостатньо вивченими залишаються детермінанти, структурні складові, етапи становлення, особливості різних видів самореалізації тощо. Саме це і зумовило вибір нами цієї теми для дослідження.

Об'єкт дослідження – особистісне становлення молоді в освітньому процесі.

Предмет дослідження – самоактуалізація як ціннісно-сміслова складова особистісного розвитку учнівської та студентської молоді.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично виявити психологічні особливості самореалізації молоді в освітньому процесі. Відповідно до сформульованої мети дослідження було передбачено розв'язання таких завдань:

1) здійснити теоретичний аналіз проблеми самореалізації молоді в освітньому процесі;

2) провести емпіричне дослідження особливостей самоактуалізації старшокласників та студентів залежно від їх основних особистісних властивостей;

3) підібрати програму психологічного супроводу активізації становлення професійної рефлексії як механізму саморозвитку молоді.

Для реалізації поставлених завдань дослідження підбрано наступний діагностичний інструментарій: для виявлення рівня здатності особистості до самоактуалізації використовувалася методика «САТ» Е. Шострома («Самоактуалізаційний тест»); для діагностики смисложиттєвих структур, в яких відображається прагнення юнака до віднаходження смислу, використано «Тест смисложиттєвих орієнтацій» Д.О. Леонтьєва; для визначення ступеня розвинутості в учнів і студентів основних особистісних властивостей використовувалися: а) комунікативних та організаційних якостей – методика В.В. Синявського і Б.О. Федоришина «КОЗ-2»; б) спрямованості особистості – «Орієнтувальна анкета» Б. Басса; для виявлення взаємозв'язку між академічною успішністю старшокласників і здатністю молоді до самоактуалізації – метод кореляційного аналізу.

База дослідження. В якості досліджуваних брали участь учні 10-11 класів ЗОШ №4 м. Мукачева (30 осіб) і здобувачі вищої освіти 2 курсу Мукачівського державного університету (27 осіб); загалом – 57 осіб. Дослідження проводилось індивідуально та невеликими групами.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що сформульовані в результаті дослідження висновки та розвивальна програма й соціально-психологічний тренінг можуть бути використані в практиці роботи викладачів ЗВО з метою формування у студентів розуміння значущості професійної рефлексії для успішної самореалізації та переосмислення майбутніми фахівцями отриманих ними професійних знань, вмінь і навичок; практичних

психологів закладів освіти для формування готовності юнаків до самореалізації в обраній професійній сфері.

Виступи на конференціях за час навчання:

Біша Х. В. До проблеми самореалізації молоді в освітньому процесі / О. Ю. Воронова, Х. В. Біша // Становлення особистості професіонала у постковідному просторі [Електронний ресурс]: збірник тез доповідей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (12-13 травня 2022 р., м. Мукачево) / гол.ред.Т.Д. Щербан. – Мукачево : МДУ, 2022. – С.100-102.

Структура та обсяг дослідження роботи зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (50 найменування) та додатків. Основний зміст викладено на 82 сторінках. Повний обсяг роботи – 114 сторінок.

ВИСНОВКИ

Враховуючи вищевикладені результати теоретико-експериментального дослідження самореалізації молоді в сучасних умовах освітнього простору можна констатувати наступне. Процес самореалізації може відбуватися у різному віці, на різних рівнях і в різних видах діяльності людини. «За такого розуміння самореалізація має ознаки своєрідного інноваційного процесу у структурі діяльності особистості». Отже, самореалізація як процес, насамперед розгортається у напрямку смислотворення, в основі якого через знайдений (відкритий) смисл відбувається перехід (трансформація) від потенційного до актуального, від здатності до дії, від навчання до втілення знань тощо.

Освітній простір виступає всезагальною формою розвитку людини, реалізуючи свої засадничі функції створює умови для повноцінного розвитку і становлення особистісних функцій усіх суб'єктів освітнього процесу. Ціннісно-значенневою спрямованістю освіти проголошується особистісний розвиток суб'єктів навчання.

Теоретичною основою побудови такого освітнього процесу виступає особистісно зорієнтований підхід. Основна мета якого – розвиток особистості як суб'єкта активних дій, розкриття його системи цінностей і смислів через набуття якісно нових утворень і якостей, через зростання самосвідомості і різних форм активності, через суб'єктну діяльність, спрямовану на оволодіння соціальними та індивідуальними компетентностями.

Одним із ключових напрямів і водночас детермінант особистісного зростання є породження (відкриття) нових смислів. Прагнення юнаків пізнати смисл, зокрема життя та свого місця у ньому, є потужною мотиваційною силою розвитку їх як особистостей. Одним з таких смислів є самоактуалізація – складний, цілісний процес, орієнтований на перспективу саморозгортання внутрішньодетермінованої сутності особистості, власних потенційних можливостей.

В юнацькому віці самоактуалізація як процес, насамперед розгортається у напрямку смислотворення, в основі якого через знайдений (відкритий) смисл відбувається перехід (трансформація) від потенційного до актуального, від здатності до дії, від навчання до втілення знань тощо. Все це породжує системну якість одного з основних психічних новоутворень віку – готовність до життєвого самовираження і планування.

Проведене емпіричне дослідження дозволило вивчити та виокремити рівні розвитку здатності учнівської і студентської молоді до самоактуалізації. Виокремлено вікові особливості прояву цієї здатності. Значна частина старшокласників характеризуються середнім і низьким рівнями здатності до самоактуалізації. Припускаємо, що ця здатність розвивається поступово з віком, що пов'язано з більшою усвідомленістю своїх перспектив щодо власного майбутнього та набуттям професійного самовизначення. Натомість у студентів (у пізньому юнацькому віці) відбувається активізація її прояву, що обумовлено більшою усвідомленістю щодо перспектив власного майбутнього та набуттям професійного самовизначення. З'ясовано рівень академічної успішності старшокласників та студентів. Встановлено, що рівень самоактуалізації учнів і студентів прямо пов'язаний із рівнем їхньої академічної успішності. Юнаки, які мають високі оцінки за навчання, демонструють високий або середній рівень здатності до самоактуалізації. Натомість, низька навчальна успішність притаманна учням і студентам із низьким рівнем здатності до самоактуалізації.

Вивчення особливостей смисложиттєвих орієнтацій сучасних молодих людей дозволило прослідкувати доволі виражену орієнтацію їх на розвиток себе як особистостей, що свідчить про цінність самоактуалізації в ієрархії смислів сучасного юнацтва. Великі можливості самоактуалізації та активне їх використання дає можливість молодим особам по-іншому осмислювати своє життя, більш відповідально ставитися до навчання і вибору професії, позитивно оцінювати себе і свої можливості на шляху власного розвитку.

Встановлено, що рівень самоактуалізації учнів і студентів залежить також і від певних особистісних властивостей, таких як: комунікативних та організаційних якостей, спрямованості особистості, рефлексії.

Вагомим показником прояву самоактуалізації є рефлексивність, яка діагностувалася за шкалами сенситивність, самоповага і самоприйняття. Отримані результати за цими шкалами виявили динаміку зростання рефлексивності з віком, сприяючи становленню самосвідомості юнаків, реалістичному сприйманні себе і свого місця у навколишньому світі. Проте темп такого зростання не може задовільнити сучасні вимоги й актуалізує необхідність включення в програму психологічного супроводу формування рефлексії як механізму саморозвитку.

Психологічний супровід базувався на розвивальній програмі та соціально-психологічному тренінгу підвищення потенціалу професійної рефлексії як механізму саморозвитку майбутніх фахівців на засадах вихідних положень особистісно-орієнтованого виховання. Ефективність запропонованого психологічного супроводу визначалась зростанням усвідомленого прагнення студентів до самопізнання, вмотивованості до набуття нових компетентностей, прагнення до самоосвіти, зацікавленості професією, готовності до самореалізації й стремління до саморозвитку в професії. Таким чином, підвищення ефективності розвитку структури професійної рефлексії, сприяло потенціалу її розвинутості, а це, в свою чергу, активізувало професійний саморозвиток майбутніх фахівців. Розроблені практичні рекомендації спрямовані на допомогу академічним кураторам, викладачам та практичним психологам ЗВО у навчально-професійній діяльності з метою підвищення потенціалу рефлексії як механізму саморозвитку майбутніх фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. М., 1977.
2. Асмолов А.Г. Психология личности: учебник. М.: Изд-во МГУ, 1990. 367 с.
3. Балл Г.О. Концепция самоактуализации личности в гуманистической психологии. Киев-Донецк, «Ровесник», 1993. 32 с.
4. Балл Г.О. Концепция самоактуализации личности в гуманистической психологии. Киев-Донецк, «Ровесник», 1993. 32 с.
5. Брагіна Н.В. Життєва позиція як предмет психологічного аналізу. Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка – К., 2010. – Т.12. –ч. 1. – 695 с. – С. 76-85.
6. Бех І.Д. Духовні цінності як надбання особистості. Рідна школа. 2012. № 1–2 (985–986). С. 9–12.
7. Бех І. Д. Ідентифікація у вихованні особистості. *Рідна школа*. 2013. № 4-5. С.20-25.
8. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання: науково-методичний посібник. К., 1998. 204 с.
9. Божович Л.И. Этапы формирования личности в онтогенезе. *Вопросы психологии*, 1979. № 4. С. 23-34.
- 10.Большакова А. М. Особистісна реалізованість людини в онтогенезі: автореф. дис. д-р психол.наук: 19.00.07 / А. М. Большакова; Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2011. 36 с.
- 11.Братаніч Б. В., Ільченко І.Г. Самоактуалізація особистості та освіта. *Філософські проблеми освіти*. 2011. N 2. С. 13-20.
- 12.Боришевський М.Й. Особистість у вимірах самосвідомості: монографія Суми: Видавничий будинок «Еллада», 2012. 608 с.
- 13.Булах І.С. Значущість цілісної психологічної теорії в консультуванні // *Проблеми сучасної психології*. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2014. Вип. 26. С. 69-77.

14. Варе І.С. Особливості формування смисложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07.Одеса, 2017. 22 с.
15. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Голов. ред. В.Т. Бусел. 5-е вид. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
16. Вернидуб Р. Забезпечення якості професійної підготовки майбутнього вчителя: політика селекції. DOI: <https://doi.org/10.31392/iscs.2019.15.005> Interdisciplinary Studies of Complex Systems No.15 (2019) 5-17.
17. Галян І.М. Психодіагностика: навч. посіб. І.М. Галян. 2-ге вид., стереотип. К. : Академвидав, 2011. 464 с.
18. Гріньова О.М. Психологічні особливості розвитку ціннісних орієнтацій особистості юнацького віку. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія». – 2018. – №6. – С. 235–239.
19. Гринців М.В. Саморегуляція майбутнього фахівця як компонент професійної підготовки. *Science and Educational New Dimension. Pedagogy and Psychology, II (17)*. 2014. № 35. С. 107-110.
20. Волошина В.В. Психологічні технології підготовки майбутніх психологів : монографія. Вінниця, ТОВ «Нілан–ЛТД», 2015. 391 с.
21. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р., № 1392. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-p>
22. Дуткевич Т.В., Терещенко В.А. Психологічна готовність майбутніх учителів до інтерактивної взаємодії з учнями: монографія. Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка. Кам'янець-Поділ., 2010. 160 с.
23. Іващенко А.І. Розвиток професійної рефлексії майбутніх психологів у контексті компетентнісного підходу. *Актуальні проблеми сучасної психології: шляхи становлення особистості збірник наукових статей за матеріалами Міжнародної науково-практичної офлайн-онлайн конференції учнівської молоді, студентів, аспірантів, молодих учених та*

- науковців, м. Переяслав-Хмельницький, 14-16 травня 2019 р., 360 с. С. 134-137.
24. Іващенко А.І. Особливості впливу арт-терапії на розвиток професійної рефлексії майбутніх психологів. Інноваційні арт-терапевтичні технології: збірник статей I Всеукр. Наук. Інтернет-конф., 12 березня 2019 р., м. Переяслав-Хмельницький, 2019. 160 с.
25. Іващенко А.І. Рефлексія як механізм саморозвитку особистості юнацького віку. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific journal)*. Warszawa, 2016. № 6. С. 132-137.
26. Іващенко А.В., Іващенко А.І. Структура позааудиторної роботи та її роль у підготовці майбутніх психологів. *Соціум. Документ. Комунікація: зб. наук. праць. Серія: Історичні науки*. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М., 2019. Вип. 6/2 (Спецвипуск). 236 с.
27. Кокур О.М. Життєве та професійне самоздійснення як предмет дослідження сучасної психології. *Практична психологія та соціальна робота*. 2013. № 9. С. 1 – 5.
28. Коростылева Л.А. Проблема самореализации личности в системе наук о человеке. *Журнал психологические проблемы самореализации личности*. С. Петербург, 1997. С. 3-19.
29. Кудинов С. Самореализация как системное психологическое образование 2007. Режим доступу: http://sbiblio.com/BIBLIO/archive/kudinov_samo/
30. Кузікова С.Б. Аналіз чинників саморозвитку особистості в ракурсі функціонального напрямку в психології. *Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка Том X. Частина 4*. К., 2008. 682с. С. 298-307.
31. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. К.: Видавництво ТОВ «КММ», 2006. 240 с.

32. Максименко С.Д. Методологічний аналіз прогнозування та внутрішні лінії розвитку особистості. *Наукові записки Інституту психології імені Г.С.Костюка* за ред. С.Д.Максименка. 2011. Вип. 39. С. 3–16.
33. Максименко С.Д. Розвиток психіки в онтогенезі: Т.1: *Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології*: [В 2 т.]. К.: Форум, 2002. 319 с.
34. Мойзріст О.М. Суб'єктивне благополуччя підлітків в освітньому просторі *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка* / [за ред. С. Д. Максименка]. К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2013. Т. X. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. Вип. 24. С. 380-390.
35. Панок В.Г. Життєвий шлях особистості як категорія прикладної психології. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Психологічні науки*. 2014. Вип. 2.12. С. 146–151.
36. Папуча М.В. Внутрішній світ людини та його становлення: монографія. Ніжин: Видавець Лисенко М.М., 2011. 656 с.
37. Пометун О.І. Енциклопедія інтерактивного навчання. К.: 2007. 144 с.
38. Просандеєва Л.Є. Структура та механізми розвитку самоцінності особистості у період дорослішання. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер. : Психологічні науки*. 2013. Т. 2, Вип. 10. С. 263–267.
39. Рибалка В.В. Самоактуалізація особистості обдарованих старшокласників в умовах профільної підготовки: методичний посібник. К.: Інфосистем, 2011. 156 с.
40. Савчин М.В., Гавриш З. С. Вступ до спеціальності: Психолог, практичний психолог. Івано-Франківськ: Місто НВ. 2007. 400 с.
41. Слободчиков В.И. Образовательная среда: реализация целей образования в пространстве культуры. *Новые ценности образования: культурные модели школ*. М., 1997. Вып. 7. С. 177-184.

42. Співак Л.М. Психологія розвитку національної самосвідомості особистості в юності : монографія. Кам'янець–Подільський: ТОВ «Друкарня Рута», 2015. 300 с.
43. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. К.: Либідь, 2003. 376 с.
44. Франкл В. Человек в поисках смысла. М.: Прогресс, 1990. 368 с.
45. Фурман А. В., Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції: навч. посібник. Львів: Новий Світ-2000, 2006. 360 с.
46. Хьел Л. Теории личности: 3-е изд. (Л. Хьел, Д. Зиглер. – СПб. : Питер Пресс, 2006. – 606 с.
47. Чернобровкін В.М. Особистість студента як мета вищої освіти. Психолого–педагогічні особливості професійної підготовки фахівців у ВНЗ: *збірник матеріалів наукової конференції (м. Київ, 26 січня 2017 р.)*. К.: Національний університет “Києво–Могилянська академія”, 2017. С. 7–10.
48. Шевченко О.В. Національна ідентифікація у становленні я–образу особистості : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07. К., 2005. 213 с.
49. Sinkveyn [Cinquain] Wikipediya, svobodnaya entsiklopediya - Wikipedia, the free encyclopedia, last modified 04 January 2015. URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki/СМНКВеМН> (accessed 21 January 2015).
50. Corno, Lyn, and Eric M. Anderman, eds. Handbook of educational psychology – New York: Routledge, 2015.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>